

GAZETECİLİK VE BİZDE İLK GAZETE

MELÂHAT TUNÇ

Gazetecilik tarihimize bir göz atacak olursak, bunun pek yeni olduğu görülür. İlk resmî gazetemiz Takvim-i Vekayi ve çıkış tarihi 1247 (M. 1831) dir. Bu başlangıç tarihinden bu yana geçen zaman birbuçuk asrı dahi dolduramaz. Bunu, diğer memleketlerle mukayese edersek, pek yeni olduğunu anlarız. İlk resmî gazetemiz batılılaşma hareketlerinde kendisini örnek olarak aldığımız Fransa'dan, tam iki asır sonra (1631-1831) çıkar.

Gazetecilik ve ihdası hakkında, Ebüzziya Tevfik "Salname-i Hadika"¹ adlı kitabında, oldukça enteresan bir bilgi vermektedir. Selim Nüzhet² Ebüzziya'nın vermiş olduğu bu malûmatın, pek itimada şayan olmadığını, bazı tarihî yanlışlıklar yapmış olduğunu söylemekle beraber, ben burada, gazetecilik tarihi hakkında bir fikir vermesi bakımından, Ebüzziya'nın bu yazısını özetliyeceğim.

Ebüzziya, ilk gazeteciliğin Çin'de zuhur ettiğini söylüyor. Önemli günlük olaylar tespit edilir, bunlar evvelâ aylık olarak, sonra da oniki aylığı bir arada ciltlenir, valiler tarafından Pekin'de oturan Çin hakanı'na takdim olunur, Hakan'ın kütüphanesinde saklanırmış. Mısırlılar da önemli olayları, kiremit üzerine zaptedip, saray ve müzelerde saklarırmış. Yunanlılar ise tesbit edilmesi gereken olayları mermere hâkkederler veya papirüsler üzerine yazarlarırmış. Hattâ Yunanlılar, daha sonra, mühim olayları (Efimerid-Havadisname) isimli deftere tespit etmeğe başlamışlar. Ebüzziya'ya göre, Avrupa'da ilk gazete bu tarihlerde başlamıştır. Fakat, bunların gazete olmak vasfından çok uzak olduğunu kabul etmek gerektir. Hattâ, eski Yunanistan'da, gazetenin mevcut olup olmadığı hakkında sağlam bir malûmat yoktur. Yalnız, gazete mahiyetinde olan ve umumî malûmatı ihtiva eden parşömenlerin duvara asıldığına dair, vesikalar vardır. İlk olarak yazı ile haber verme işine, Romalılar zamanında

¹ Ebüzziya Tevfik: Salnâme-i Hadika. İstanbul 1290. S. 59

² Selim Nüzhet Gerçek. Türk Gazeteciliği. İstanbul 1931. S. 6

teşebbüs edilmiştir. Julius Caesar tarafından tesis edilen (Acta diurna), mühim haberleri halka bildirmek için, meydanlara asılan bir nevi duvar ilânı idi. Bu usul sonraları “Hususî Mektuplar” adı ile basın tarihinde yer almıştır.

Halk önünde açıkta okunan bu haberlerin, dikkate değer tarihi örneklerinden biri Kanunî Sultan Süleyman devrindeki Osmanlı-Venedik harpleri sırasında yazılan ve harp haberlerini veren “Venedik Mektupları”dır (1536). Bu mektuplar Venedik’te hükûmetin emri ile yazılıyor ve kopyaları memleketin muhtelif yerlerine gönderiliyordu. Ebüzziya Tefvik, bugün mevcut olduğu tarzda ilk gazetenin Venedik’te bu harp dolayısıyla, bu tarihte çıkmağa başladığını kabul ediyor. Ebüzziya Tefvik gibi, bu nev’i (varaka-i matbuaları) gazete olarak kabul edenler vardır. Hakikat aranırsa, bunlar belirli zamanlarda çıkmadığından, gayri mevkut neşriyatın başlangıcı olmaktan ileri gidemezler. Hiçbir zaman gazetenin başlangıcı olarak kabul edilemez. Bununla beraber, Venedik’te evvelâ elyazısı ile, sonra da tabedilmek suretiyle yayımlanan bu (varaka-i matbualar), bugün kullanılan (gazete) tâbirine ad olma bakımından pek de ehemmiyetsiz sayılmasa gerek.. Çünkü, bu (varaka-i matbular), gazetta denilen bir bakır sikkeye satılmış. Bu havadis yaprakları, hattâ, bazıları resimli olarak XVI. asırda çoğalmış, fakat, hep aynı mahiyeti muhafaza etmiştir.

Gazete, XVII. asrın mahsulüdür. Fransa’da 1631 de “Théophraste Renaudot” isimli bir doktor tarafından neşrolunmuştur. Ebüzziya Tefvik’e göre³, bu tabip kendisine baktıran hastalar sıkılmasın, eğlensin diye, mühim olayları, bir kâğıda hususî olarak yazdırarak, hastalara yollarmış. (Gazetta de France) adı verilen bu nushalar, o zamanlar Paris’te elden ele dolaşarak, şöhret bulunca, tabip, menfaati kendisine ait olmak üzere 1632 de (bu tarih, Türk Ansiklopedisinde 1631 dir)³ hükûmetten imtiyaz almış. Bu nushalar matbu ve mevkut olarak yayımlanmıştır.

Ebüzziya’ya göre, gazetenin Avrupa’da “sebeb-i ihdasında” üç amil vardır : 1-Zapt-i vekayi, 2-Havadis-i harbiyeye vukuf, 3-Sıhhat-i marzayı eğlendirmek.

Bizde gazete çıkarmak ihtiyacı, Yeniçeri ocağının kaldırılmasından, büyük bir bozgunla sonuçlanarak, Ruslarla aktedilen Edirne

³ Türk Ansiklopedisi. Cilt: V, S. 340

Muahedesinden sonra duyulur. Bunu ayrıca, ilk avrupalılık özentilerinin bir icabı ve avrupalılığa doğru gidişin bir eseri olarak kabul etmek gerektir.

II. Mahmud devrinde sık sık toplanan ıslahat meclislerinden birinde, gazete çıkarmak hakkında bir fikir ileri sürülür. Fikir, derhal kabul edilerek çıkacak gazete için gerekli hazırlıklara başlanır. Bu hazırlıkların ilkinin isim aramak teşkil eder. Hatıra gelen isimler, bir kâğıt üzerine tespit edilerek, II. Mahmud'a arz edilir. Padişah, listedeki isimlerin hiç birini beğenmez. Nihayet, bu ilk Türk gazetesine "Takvim-i Vekayi" ismini verir. Selim Nüzhet, II. Mahmud'un bu ismi verme sebebini, Mısır'da neşredilen "Vekayi-i Mısriyye"ye bağhyor⁴

Takvim-i Vekayi'in neşri emirnamesi çıkınca, gazete için gereken matbaa binası tedarik edilir. İstanbul Lisesinin arkasında Kapıcıbaşı Musa Ağa'nın konağı satın alınarak, "Takvimhane-i Âmire Matbaası" tesis edilir. Müdüriyetine Esad Efendi, tashihine de Cemaleddin Efendi tâyin olunur. Takvim-i Vekayi'in muharrirleri; dahilî vukuat için, Sarim Efendi, askerî hususat için, Serasker Hüsrev Paşa'dır.

Takvim-i Vekayi'den evvel, yabancı dillerle, bazısı yabancı, bazısı da yerli menfaatler hesabına çıkarılan gazetelerin tarihi Takvim-i Vekayi'in intişarından 35 yıl kadar gerilere dayanır. Fakat, ilk resmî gazete olmak şerefi yine Takvim-i Vekayi'e kalır.

Takvim-i Vekayi'in ilk sayısı 1247 yılının 25 Cemaziyelevvelinde çıkar. Bu ilk nusha iki sahife tutan mukaddemesi ile on sahifedir. Mukaddemede İslâmiyette tarihin lüzumu ve büyük İslâm âlimlerinin bu hususta söyledikleri misaller belirtiliyor, ayrıca, bugünkü hayatın tarihi demek olan gazetenin şeriata mugayir birşey olmadığı zikrediliyor ve gazetenin tarihe nisbetle faydası "tarihler, cereyan eden hâdiselerden çok sonra neşrediliyorlar"⁵ şeklinde izah ediliyor.

Osman Nuri⁶ bu mukaddemenin Reşid Paşa tarafından yazıldığını söyler. Şöyle anlatır: "Muharrerat-i Nadire namıyla intişar

⁴ Selim Nüzhet Gerçek, Türk Gazeteciliği. İstanbul 1931. S. 10

⁵ Takvim-i Vekayi. Cilt: I, Sayı: I.

⁶ Şehremaneti Mecmuası. Sene: 4, Sayı: 4

etmiş olan kitabın, sekizinci cildinin 328 inci sahifesinde: “Merhum Reşid Paşa'nın neşahat-i kalemiyesinden olup, Takvim-i Vekayi mukaddemesidir” sernamesi altında bir mukaddemeye tesadüf edilmektedir.”

Takvim-i Vekayi büyük memurlara dağıtılmak, istiyenlere seneliği 120 kuruşa verilmek üzere 5000 nusha basılmıştır. Devlete müteallik mühim haberler verdiğiinden Takvim-i Vekayi'in ehemmiyeti arttığı halde, muntazam olarak çıkarılamamıştır. Süreli yayınlığı “haftalık” olan bu gazetenin, yayımlandığı yıllarda, gayrimuntazamlık bâriz bir surette göze çarpar. 1247 yılının yedi ayı içinde muntazam 27 nushayı her hafta neşretmiştir. 1248 yılının muharrem ayından sonra, gazete haftalık olmak vasfını kaybeder. Nihayet, bir yıl içinde muayyen sayılar halinde çıkar. Meselâ : 1249 da 24 sayı (59-82), 1250 de 18 sayı (83-100), 1251 de 127 sayı (101-127), 1252 de 18 sayı (128-145), 1253 de 15 sayı (146-162), 1254 de 15 sayı (163-177), 1255 de 17 sayı (178-194), 1256 da 22 sayı (195-217), 1257 de 19 sayı (218-237), 1258 de 12 sayı (238-249), 1259 da 15 sayı (250-264), 1260 da 15 sayı (265-279), 1261 de 16 sayı (280-295), 1262 de 18 sayı (296-313), 1263 de 45 sayı (314-359), 1264 de 36 sayı (360-394), 1265 de 21 sayı (395-415), 1266 da 19 sayı (416-434), 1267 de 24 sayı (435-458), 1268 de 18 sayı (459-475), 1269 da 17 sayı (476-492), 1270 de 18 sayı (493-510), 1271 de 18 sayı (511-529), 1272 de 15 sayı (530-544), 1273 de 11 sayı (545-555), 1274-1275 de ise 8 er sayı (556-563, 564-571), 1276 da 19 sayı (572-590) çıkmıştır.

Gazete, 1908 yılından sonra yeniden numara alarak 2° üzerinden çıkmıştır. İlk çıktığı tarihten 1908 yılına kadar 4° boy olarak yayımlanmıştır. 1908 den İstanbul hükûmetinin infisahına kadar, gazetenin süreli yayınlığı günlüktür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Takvim-i Vekayi'i “Resmî Ceride” adı ile tekrar çıkarmış, sonradan Hakkı Tarık Us'un teklifi ile “Resmî Gazete” ismini almıştır.

Takvim-i Vekayi, gerek muhteva, gerek şekil bakımından bugünkü gazete tekniğinden çok başkadır. Gazete haberlerini başlangıçta 3 başlık altında yayımlar: 1-Umur-i dahiliyye, 2-Mevadd-i askeriyye, 3-Umur-i hariciyye.

Umur-i dahiliyye başlığının münderecatı, isminden de anlaşılacağı gibi, dahilî olaylardır. Meselâ, ilk sayıda şu haberler verilmiştir: Sultan Mahmud'un bir müddet evvel yaptığı Edirne seyahati, yine bir müddet evvel meydana gelen Tatavla yangını ve alınan tedbirler, eski kürek âdetinin terki ve bu kararın isabetliliği, Şehzade Mecid'in derse başlaması merasimi vesaire.

Mevadd-i askeriyye bölümünde şu haberler vardır: Üsküdar'da padişahın huzuru ile yapılan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye talimleri, yine bu askerî teşkilâta müteallik birkaç haber, bir tayin.

Umur-i hariciyye başlığı altında, haricî haberler neşredilir. Lehistan isyanına ait birkaç haber, Bağdat valisi Davud Paşa'nın suret-i tevkifi ile idareyi nasıl zaptettiğine dair yeni valinin bir takriri gibi haberler bu bölümde verilir. Daha sonraki sayılarda bu başlıklara, "fünun", "is'ad", "tevcihat-i ilmiyye", "ticaret ve is'ar" gibi kısımlar ilâve edilir.

Daha sonra umur-i dahiliyye başlığı altındaki haberleri "vukuat-i resmiyye", "umur-i hariciyye" başlığı altındaki haberleri, "vukuat-i gayr-i resmiyye" başlıkları ile neşreder.

Gazetenin periyodikliği muntazam olmadığı halde, mühim olay ve haberler yine Takvim-i Vekayi vasıtasıyla neşredilir. Meselâ; 1255 de "Tanzimat Fermanı" hususî "varaka-i mahsusa" şeklinde basılır. Evvelce düşünülüp tatbik mevkiine konamayan, Arapça, Ermenice, Rumca nushalar çıkarmak fikri bu tarihte yine canlanırsa da, yine tatbik mevkiine konamaz.

Mısır meselesinin neticelenmesi sırasında, gazete intizamını büsbütün kaybederek "varaka-i mahsusalar" neşreder. Neşriyatındaki bu intizamsızlık epeyce zaman devam eder ve ona "tarihi yeni, kendisi eski gazete" isminin verilmesine sebep olur.

Takvim-i Vekayi'in okuyucuya fazla birşey öğrettiği iddia edilemez. Hattâ, neşriyatındaki intizamsızlık, okuma zevk ve hevesini uyandırmayıp, bilâkis, okuyucuda bu şevki kırdığı ve gazete hakkında müsbet bir fikir yerleştirmedeği kanaatini verir. Üstelik halkın anlayamayacağı ağır bir üslubu vardır. Çünkü, Takvim-i Vekayi'i hazırlayanlar müderrislerdir.

Herşeye rağmen, Takvim-i Vekayi, devlet tarafından çıkarılan ilk resmî gazete olmak bakımından, gazetecilik tarihimizdeki yeri pek önemlidir. Takvim-i Vekayi, bir başlangıç ve bir yeniliktir.

Gazete hakkında -müsbet olmasa dahi- halka, ilk fikir yine bu gazete tarafından verilmiştir. Onun için (koleksiyonun ekseri kısmı mevcut olmakla beraber) gönül, bu gazete koleksiyonunun, çıktığı yıllara ait bütün sayıları muntazam olarak, eşsiz kültür hazinemiz Millî Kütüphane'mizde mevcut olmasını istiyor. Çünkü, gelecek nesillere, kültür mirasları ancak, kütüphaneler vasıtasıyla devredilir.

Halihazırda Takvim-i Vekayi, Millî Kütüphane'de bir müddet evvel Feridun Fazıl Tülbentçi'den satın alınan bir koleksiyonla, iki takım olarak mevcuttur. Bunlar, tam olmadığından, elinde bu gazeteye ait sayı ve koleksiyon bulunan fertlerin, bunları Millî Kütüphane'ye devretmesini bekliyoruz.

MELÂHAT TUNÇ